

Зміст

Вступ

Частина I. Новий світогляд

- 1 Зміна свідомості чи занепад – вибирати вам!
- 2 Помилка у системі чи помилкова система?
- 3 Рушійні сили змін
- 4 Чудна і химерна квантова реальність
- 5 Основи свідомості?
- 6 Остання нарцисична травма

Частина II. На шляху до Квантопії

- 7 Три сценарії майбутнього для нашого світу
- 8 Від суспільства знань до суспільства здорового глузду
- 9 Коротко про Q-економіку
- 10 Творці квантової економіки

Епілог: Загальний огляд

Примітки

Бібліографія

Показчик

ЧАСТИНА II

На шляху до Квантопії

«Ми як людство сприймаємо ці істини як щось беззаперечне: усі люди створені рівними, ми створені, щоб творити, а тому уповноважені та зобов'язані жити вільно й навчатись усе життя...»

(З нової редакції Декларації про взаємозалежність людства)

Для людей віком від сорока п'яти до шістдесяти років це означає ще раз зціпити зуби, ще раз встрянути в боротьбу— боротьбу за ролі та значущість серед застарілих моделей, які доживають своє. Ті, кому від тридцяти до сорока п'яти, живуть у страху, бо не знають, що буде далі й що буде з ними. Одні стали на шлях прийняття нової парадигми, а інші або борються з нею, або пробують її відкидати. Що ж буде, якщо вони не відразу ухвалять важливе для власного життя рішення? Вони ставатимуть самотнішими, тобто самотні разом, адже належать до інтернет-покоління. Вони вкрай бояться незатребуваності й того, що їм не вдасться створити за своє життя щось добре та вічне, а найдужче жахаються думки, що на старості нічого не матимуть. Вони відчують, що стає дедалі складніше, а життя набирає темпу; відчують, що нова ера вже почалася.

А от молодому поколінню «пробуджених» живеться легше та вільніше. Можливо, це пов'язано з наївністю та принципом надії, а може, з тим, що вони мають інші цінності та інакше сприймають «успіх». Вони часто голослівні, але водночас втілюють у життя власні конкретні бажання. Ще ніколи прірва між поколіннями не була такою великою, як сьогодні, ще ніколи людство не стикалося з такими різючими змінами, як ті, що відбуваються нині.

Сьогодні ми живемо з відчуттям, начебто 8 мільярда людей отримали у руки рупор. Однак ця егалітарна надія вже зруйнована. Ера інтернету дала гарну обіцянку: ти зможеш стати ким завгодно, ти зможеш бути навіть на сцені, тепер у кожного є шанс. Чому? Просто тому, що ти можеш. Та це, певна річ, велика ілюзія, яка призведе до розчарування. У 20-х роках ХХІ століття велика надія на світ інфлюенсерів для багатьох зруйнується.

Суспільство дедалі більше розколюватиметься. З одного боку опиняться люди радше духовно зорієнтовані, які живуть у комунах і розототожили себе з ідеєю національної держави, а з іншого боку зростатиме прошарок людей, передусім чоловіків, які почуватимуться так, наче система та власний уряд покинули їх напризволяще. За цим ховається небезпека сильної фрустрації. Технократична еліта спробує захиститися від цього, відсторонитися та залишитися тими, хто задає вектор. Чимало людей середнього класу пастимуть задніх, у когось зовсім не буде роботи, у когось її стане суттєво менше.

Така суспільна суміш — бомба сповільненої дії, яку можна нейтралізувати тільки дієвою економікою та відповідною соціальною програмою. Без компаса й чіткого вектора суспільство не функціонуватиме. Тому ми маємо сьогодні вирішити, як житимемо завтра, і разом сформувати квантову економіку, разом торувати шлях до Квантопії. Що для цього потрібно? Які системи? Що треба відновити, а чого — позбутися? Де ті орієнтири, які вкажуть нам курс на позитивний розвиток глобального суспільства впродовж наступних десяти років?

Три сценарії майбутнього для нашого світу

Часи змін завжди супроводжує неспокій — утім, конфлікти й колізії сьогодення мають, можливо, і дещо позитивне, бо коли старе руйнується, то приходиться щось нове. Либонь, стан справ муситиме ще суттєво погіршитися, перш ніж людство зможе зрештою насолодитися прогресом. Утопія, добрий новий світ, про який мріяли ще за часів Просвітництва, ніколи не був так близько, як останніми роками. Те саме можна, звичайно, сказати і про антиутопію в її багатьох страхітливих виявах. Від нас залежить, яке майбутнє сформується з уламків сьогоднішніх структур.

Масова культура багата на антиутопії. Науково-фантастичні фільми та романи відображають наше уявлення про дволикість технологій, які, з одного боку, корисні, а з іншого боку, можуть принести й зло. Водночас позитивні сценарії майбутнього, у яких подолані бідність, нерівність і несправедливість, трапляються куди рідше, ніж розповіді про незворотні катастрофи, у яких неприборкана техніка завдає смертельного удару по людству й Землі.

Політики, аналітичні центри та філософи вивчають те, які наслідки матиме стрімкий прогрес, зумовлений розвитком технологій. Як позначиться роботизація на майбутній соціальній організації? Як використання штучного інтелекту, біо- та нанотехнологій вплине на наш світ і на нас самих найближчими десятиліттями? Який нарис майбутнього є прийнятним?

Німецький словник «Дуден» дає слову «майбутнє» таке визначення: іменник, який означає «прийдешній час» і, зокрема, стосується індивідуума — «життєвий шлях, який ще чекає на когось попереду». Тобто майбутнє — це щось таке, чого зараз не існує. Ми посилаємося куди частіше на антиутопічних провидців, адже віримо, що їм є нас чого

повчити, тимчасом як утопічних мрійників вважаємо за продавців, яким треба збути свої історії. Тож ми купуємо книжки, ходимо в кіно, слухаємо проповідників кінця світу й ігноруємо всі позитивні бачення.

Тому нам варто якось подумати над тим, щоб зробити зі слова «майбутнє» дієслово. «Ти майбутниш» означало б, що ти активно формуєш власне життя. А якщо ми «будемо майбутнити» разом, то вже не зможемо піддатися ілюзії, нібито «майбутнє» — це те, що вже визначене й чекає на нас, немов ворота, через які ми мусимо пройти, хочемо того чи ні. Майбутнє не настає, його насправді немає, це басейн можливостей, із якого ми можемо створити прийдешню справжню дійсність. То чому ж ми не можемо розробити позитивну візію нашого майбутнього, жити згідно з нею і формувати нове?

Я завжди з цікавістю і захватом читаю історії про майбутнє, утопічні вони чи ні. Хай там як, а хороші науково-фантастичні фільми й романи змінюють наше бачення себе та свого життя. Але що означає «хороші»? Зазвичай нам не відомо, чи автор роботи — провидець, а чи дивак. Часто, уже озираючись назад, ми бачимо, що якраз найнереальніші на перший погляд припущення стали реальністю або щонайменше ймовірними сценаріями, які невдовзі могли б стати дійсністю. Так було з баченням майбутнього Жуль Верна. Політ екіпажу на ракеті в романі «Із Землі на Місяць»^{*} точно видавався цілковитою фантастикою читачам 1865 року й ще багато років після того, а от зараз ті, хто має грошенята в кишені, можуть уже бронювати собі мандрівку на Місяць. Так сталося, на жаль, і з багатьма антиутопічними творами: не тільки зі світом Старшого Брата Орвелла, з яким можна провести деякі аналогії з нашим сьогоденням, що я коротко і зробив на початку, а й з деякими фільмами-катастрофами, які зображують гнітючі сценарії, де природа знищена, а над людством панують машини.

Значна частина цих науково-фантастичних сценаріїв змальовує ймовірний перебіг подій, який цілком міг би стати дійсністю. Однак за всього захвату, який викликають такі візії, нам не варто забувати, що йдеться тільки про можливий перебіг. Визначальною рисою майбутнього якраз і є те, що його зараз ще немає, натомість є картинки майбутнього в нашій уяві у формі позитивних чи негативних очікувань. Те, на яке майбутнє ми чекаємо, суттєво визначає нашу поведінку в теперішньому.

* Жуль Верн. Подорож на місяць (пер. А. Білецький). К: Молодь, 1948.

Якщо ми виходимо з того, що все так чи інакше піде коту під хвіст, то в такий спосіб ми якраз і підвищуємо шанси, що приблизно так воно й буде. Те саме відбувається, коли ми віримо, що «технологія» нас урятує чи, навпаки, занепасть. Усіма цими хибними переконаннями ми тільки паралізуємо себе й без жодної на те потреби відмовляємося «майбутнити», тобто активно і творчо формувати власне майбутнє.

Більшість прогнозів завжди були помилковими, оскільки самопроголошені пророки не брали до уваги зміни парадигм. Після упряжі з чотирма кіньми з'явилася, як відомо, не упряж з вісьмома чи шістнадцятьма кіньми, а «Модель Т» Форда. Подібно до цього нові парадигми завжди можливі й на інших рівнях: політичному, соціальному, науковому чи економічному. Можливо, ми могли б назвати такі події «квантовими стрибками», бо ніхто не здатен точно передбачити, де й коли трапиться такий розлом.

Скільки варіантів майбутнього існує взагалі? І які з них тобі хотілось би пережити на власному досвіді? Таке розмежування є фундаментальним, тож я наполегливо рекомендую: постався свідомо до цього питання та виріши, що ти хочеш проживати позитивні сценарії майбутнього, а негативні нехай залишаються приголомшливою фантастикою. У цьому і є її призначення. Такі автори, як Олдос Гакслі та Джордж Орвелл, змальовували страхітливі картини, щоб нас попередити й закликати не допустити схожих антиутопічних сценаріїв насправді. Ми не можемо дозволити собі піддатися враженням і зробити хибні висновки, що все обов'язково так і буде, як пророкують красномовні песимісти. Натомість нам треба скористатися шансом і, відмежувавши негативні сценарії, ще чіткіше окреслити, який з варіантів майбутнього має стати нашим сьогоденням.

Це завдання ускладнюється тим, що ймовірні антиутопічні сценарії найближчого майбутнього видаються на перший погляд здійсненням утопічних людських мрій. Хай там як, а тут справджується твердження: те, що для одних — мрія, для інших — жахіття.

З гуманістичного погляду через розвиток технологій наше майбутнє приховує більше небезпек, ніж можливостей. Типові представники таких песимістичних думок застерігають, що держава стане надпотужною і встановиться тоталітарне панування технократів, усе буде під наглядом, а індивідуальність знеціниться.

З погляду природничих наук на нас чекає квітуче майбутнє. Технології, як тут обіцяють, звільнять нас від усіх примусових робіт та

обмежень і допоможуть нарешті втілити в життя гуманістичний проєкт — справедливий людський світ, який старанно змальовували філософи ще в Стародавній Греції, потім у добу Ренесансу та Просвітництва і от тепер про який говорять «дослідники безсмертя». Проповідники технологічної сингулярності, такі як Реймонд Курцвайл та інші, обіцяють нам не що інше, як ідеальне майбутнє, у якому ми завдяки машинному суперінтелекту станемо подібні до богів, щасливі й безсмертні.*

Хочеш, щоб ми стали на цей шлях? Тоді спочатку треба не забути прочитати те, що написано маленькими літерами. Адже, на відміну від купівлі в інтернет-магазині, деякі з поточних сценаріїв майбутнього не можна ні повернути, ні обміняти — це стосується і людей на індивідуальному рівні, і всього людства. А те, що відомо науці, має чимало прогалин і занадто хитке, щоб годитися за основу для незворотних політичних рішень чи «плотних проєктів». Які наслідки нам загрожують, я тезово описав у розділі «Остання нарцисична травма». Якщо ми передамо контроль машинному суперінтелекту, то страхи песимістично налаштованих прибічників гуманістичного погляду можуть стати дійсністю: машини могли б зруйнувати основи людської цивілізації. Тому нам слід було б знайти альтернативні шляхи або щонайменше розглянути можливі наслідки. Якщо ми припустимося помилки, то матимемо хоча б добре продуманий план і насамперед вирішимо питання безпеки, а тоді продовжимо технологічний забіг у напрямку постгуманізму.

Набагато охочіше ми прислухаємося до провісників кінця світу: просто антиутопії краще продаються. Радикальним оптимістам та утопістам ми не віримо, бо вважаємо, що вони хочуть нам щось втелювати. Нам треба зрозуміти, що ймовірні сценарії майбутнього мають різні грані, і ми не можемо просто взяти й замовити собі хороший чи поганий сценарій, утопічний чи дистопічний. Раніше я вже зачепив деякі з цих аспектів. Наприклад, швидкість розвитку штучного інтелекту кидає нам особливий виклик, але ми не можемо розглядати його темп, напрям і наслідки окремо від сьогоденної капіталістичної системи. Ми дивимося на майбутнє з песимізмом, тому що на нас чекає екологічний колапс чи тому, що зростає безсилля суб'єкта, якого розчленовує наука і яким маніпулюють алгоритми? Чи, може, проблема в тому, що наш «внутрішній оповідач» (Деніел Канеман)** сприймає та запам'ятовує

* Ray Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. The Viking Press, 2005.

** Деніел Канеман. Мислення швидке й повільне (пер. М. Яковлев). К.: Наш Формат, 2017.

події в суспільстві у вигляді розповідей з добіркою найяскравіших моментів і драматичних розв'язок, а не як безперервний процес із можливими розгалуженнями? Це пояснювало б те, чому ми захоплюємося насамперед антиутопічними історіями, сповнених драматичних подій.

У жодному разі не варто ігнорувати те, що песимістичну візію майбутнього з гуманістичного погляду можна виправдати в якийсь вирішальний момент: багато речей свідчать, що той вільний простір, який ще залишився для вияву індивідуальності, уже в найближчому майбутньому може зникнути. І це не тільки через домінування потужного штучного інтелекту, який знає нас краще, ніж ми себе самі, і перевершує нас майже в усьому, а й через те, що ми живемо в Україні густонаселених мегаполісах, у яких усе автоматизовано й систематизовано так, що вже й сліду не залишилося від первинних та спонтанних ідей. Утім, ми переміщуватимемося віртуальними реальностями, які дадуть нам змогу зануритись в атмосферу розміреного життя середньовічних сіл чи навіть давніших поселень, де всі одне одного знають і де кожен може поводитися як заманеться. Що вагомніше: утрата в реальному світі чи здобуток у віртуальному? Залежно від того, як ти це сприймаєш, майбутній світ здаватиметься тобі дистопічним чи утопічним, жахливим чи щасливим сценарієм або ж водночас і тим, і іншим.

З огляду на це вважаю, що всі три сценарії майбутнього, про які я розповів далі, однаково прийнятні. Можливо, ми прямуємо в майбуття, яке тут і зараз видається кращим, якщо порівняти з тим, як воно сприйматиметься, коли стане теперішнім. Імовірно, зміна на квантову парадигму відбувається просто зараз і ми прямуємо до «точки неповернення» та мусимо під час цього переходу, який, сподіваюся, триватиме ще десятиліття, зробити для людства найкраще, на що ми здатні.